

УДК 352.07:336.143(477)

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-13-6-17>

Бурик Зоряна, доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Buryk Zoriana, Doctor of Science in Public Administration, Professor of the Department of Public Administration and Management at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4394-6766>

ФІНАНСОВА СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

FINANCIAL CAPACITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES AS AN INDICATOR OF DECENTRALIZATION EFFECTIVENESS AND A COMPONENT OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Анотація. У статті здійснено комплексне теоретичне осмислення поняття фінансової стійкості територіальних одиниць на прикладі громад, що набуває особливої актуальності в умовах трансформації системи публічних фінансів України. Наголошено на критичному значенні бюджетної ефективності як системоутворювального чинника сталого соціально-економічного розвитку територіальних одиниць у контексті реалізації реформи децентралізації та забезпечення фінансової самостійності місцевого рівня. Проведено теоретико-методологічний аналіз концепту «бюджетна ефективність» із урахуванням специфіки функціонування сучасної фінансової системи та тенденцій зміцнення фіскальної децентралізації. Виявлено, що організація джерел формування доходів місцевих бюджетів, диверсифікація фінансових надходжень, а також підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами є ключовими викликами досягнення належного рівня бюджетної ефективності. Обґрунтовано змістовне наповнення та здійснено наукове тлумачення базових понять, що пов'язані з бюджетною ефективністю та децентралізацією, з урахуванням сучасних викликів економічної безпеки та необхідності збалансування інтересів держави і місцевого самоврядування. Охарактеризовано основні параметри бюджетної ефективності територіальних громад України за допомогою моделювання зазначеної категорії та визначення критеріїв її оцінки. Особливу увагу приділено впливу зовнішніх чинників, зокрема воєнних дій, рівня окупації територій та загальної макроекономічної нестабільності, які суттєво впливають на можливості забезпечення фінансової стійкості громад. За результатами дослідження сформуовано висновки, що відображають тенденції розвитку регіонів як цілісної державної системи впровадження децентралізаційної реформи в Україні та окреслюють перспективні напрями підвищення бюджетної ефективності в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: фінансова спроможність, територіальні громади, децентралізація, місцеве самоврядування, міжбюджетні відносини, соціально-економічний розвиток, регіональна політика, бюджетна автономія, публічне управління, фінансова стійкість.

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical understanding of the concept of financial sustainability of territorial units using the example of communities, which is becoming particularly relevant in the context of the transformation of the public finance system of Ukraine. The critical importance of budget efficiency as a system-forming factor of sustainable socio-economic development of territorial units in the context of implementing the decentralization reform and ensuring financial independence of the local level is emphasized. A theoretical and methodological analysis of the concept of «budget efficiency» is carried out, taking into account the specifics of the functioning of the modern

financial system and the trends of strengthening fiscal decentralization. It is revealed that the organization of sources of local budget revenue formation, diversification of financial revenues, and increasing the efficiency of financial resource management are key challenges to achieving the appropriate level of budget efficiency. The substantive content is substantiated, and the scientific interpretation of the basic concepts related to budget efficiency and decentralization is carried out, taking into account the modern challenges of economic security and the need to balance the interests of the state and local self-government. The main parameters of the budget efficiency of territorial communities of Ukraine are characterized by modeling the specified category and determining the criteria for its assessment. Particular attention is paid to the influence of external factors, in particular, military operations, the level of occupation of territories, and general macroeconomic instability, which significantly affect the possibilities of ensuring the financial stability of communities. Based on the results of the study, conclusions are formed that reflect the trends in the development of regions as an integral state system for implementing decentralization reform in Ukraine and outline promising directions for increasing budget efficiency in the face of modern challenges.

Keywords: financial capacity, territorial communities, decentralization, local self-government, intergovernmental relations, socio-economic development, regional policy, budgetary autonomy, public administration, financial sustainability.

Постановка проблеми. В умовах децентралізації системи публічного управління та розширення функціонально-інституційних повноважень та компетенції органів, які представлені місцевим самоврядуванням, особливої теоретичної та практичної ваги набуває проблема формування ефективних механізмів забезпечення фінансової спроможності базового рівня адміністративно-територіального устрою – територіальних громад, які представляють складову соціально-економічного розвитку регіону. Військовий конфлікт на території країни, що супроводжується релокацією суб'єктів підприємницької діяльності, зростанням внутрішньої та зовнішньої міграції, зниженням ділової активності, а також падінням ключових макроекономічних індикаторів, суттєво ускладнив процеси управління місцевими фінансами. У даних умовах зростає потреба у науковому обґрунтуванні та впровадженні результативних інструментів подолання дефіциту місцевих бюджетів, раціонального використання міжбюджетних трансфертів, зокрема субвенцій та дотацій.

Актуальність дослідження фінансової спроможності територіальних громад зумовлена необхідністю розробки системного підходу до ідентифікації та класифікації джерел фінансування, удосконалення структури та обсягів бюджетних витрат, а також визначення стратегічних і тактичних пріоритетів розвитку на локальному рівні. Важливою передумовою ефективного функціонування територіальних громад є запровадження сучасних механізмів управління їх ресурсним, фінансовим, демографічним, інноваційним та інвестиційним потенціалом.

Слід акцентувати, що фінансовий потенціал територіальної громади формується не лише за рахунок фіскальних надходжень до місцевого бюджету, а й включає фінансові ресурси реального сектору економіки, інструменти фінансово-кредитної системи, накопичення домогосподарств, а також можливості закордонної співпраці (інвестування), що має найбільшу результативність саме в регіонах країни, які знаходяться неподалік держав Європейського Союзу (на кордоні).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Я. Казюк [1], Н. Лепіш та Я. Павлович-Сенета [2] зробили аналіз методик оцінювання спроможності територіальних громад під час війкового конфлікту на території країни. О. Стащук, М. Жук [3], О. Мірошніченко [4], О. Копилук, О. Музичка, П. Пелех та Є. Тацій [5] проводили сучасні дослідження у сфері децентралізації та фінансової спроможності територіальних громад, що зосереджені на оцінці впливу реформ місцевого самоврядування на бюджетну ефективність і соціально-економічний розвиток регіонів. Важливу роль у забезпеченні прозорості та контролю за бюджетними процесами відіграють електронні ресурси, зокрема державний портал OPENBUDGET [6]. У теоретичних дослідженнях приділяється

увага основам фінансового забезпечення розвитку громад і регіонів, в зазначеній тематиці надали інформацію Г. Машлій, О. Мосій, О. Галушак, М. Галушак та Р. Придко [8] а також методологіям оцінки фінансової спроможності [7]. Крім того, актуальним є вивчення економічної та фінансової конкурентоспроможності України для залучення інвестицій в умовах воєнного конфлікту та перспектив післявоєнного відновлення, яку представили А. Славкова, Д. Колісник [9]. W. Ozuem, K. Howell та G. Lancaste [10] розглядали взаємозв'язок між маркетинговими комунікаціями і децентралізованими організаційними структурами.

Мета статті представлена проведенням оцінки формування ключових параметрів і показників фінансової спроможності територіальних громад у контексті процесів децентралізації для формування соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Розвиток процесу децентралізації державного управління та проведення територіальної реформи в Україні спричинили необхідність глибокого аналізу джерел формування фінансового потенціалу територіальних громад. Рівень спроможності територіальних громад визначається відповідністю фінансових ресурсів повноваженням органів місцевого самоврядування, враховуючи специфіку території [1].

Фінансова спроможність міських територіальних громад полягає у забезпеченні їх достатніми фінансовими ресурсами для сталого розвитку міста та його громади, усунення диспропорцій із врахуванням особливостей міського середовища та його можливостей щодо адаптації до умов ринкової економіки [2]. Підтримуючи концептуальний підхід дослідниці до вивчення фінансової спроможності міських територіальних громад, доцільним є уточнення критеріїв достатності фінансового забезпечення як ключового чинника їх ефективного функціонування.

На етапі, коли України має період державотворення, в умовах реалізації фінансової децентралізації, модернізації бюджетної системи та з урахуванням безпекових викликів, обумовлених збройною агресією, значно зростає роль органів місцевого самоврядування як ключового інституту публічного управління. Границі реалізації децентралізаційної реформи місцеві бюджети отримали розширені повноваження, що сприяло активізації участі органів місцевої влади у забезпеченні соціально-економічного розвитку підпорядкованих територій, що своєю чергою, зумовило необхідність адаптації управлінських механізмів до стандартів Європейського Союзу та трансформації бюджетного формування політики з метою підвищення інституційної спроможності локального рівня врядування [3].

Особливої актуальності набувають реформи, що стосуються територіальної організації влади та системи місцевого самоврядування. Концептуальною основою зазначених перетворень виступає децентралізація публічної влади, яка передбачає інституційне оформлення об'єднаних територіальних громад як базових суб'єктів місцевого самоврядування та формування умов самодостатності територіальних одиниць, економічної ефективності та сталого розвитку, що супроводжується процесами трансформації у сфері державного управління та зберігають стратегічну спрямованість на впровадження принципів європейського синтезу.

Основні закони України, які регулюють діяльність територіальних громад: Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [11]. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII, який визначає правові засади, механізми та умови добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ та міст в єдину спроможну територіальну громаду з метою створення ефективної системи місцевого самоврядування [12].

Станом на сьогодні на території України функціонує 1439 територіальних громад. За адміністративно-територіальним поділом найбільша кількість таких громад зосереджена в Одеській області, яка охоплює 1173 населені пункти із загальною чисельністю населення 2 363 126 осіб. Друге місце за преставленим показником посідає Дніпропетровська область із загальною чисельністю населення 3 176 978 осіб. Адміністративно-територіальна реформа у поєднанні з децентралізацією управлінських повноважень та фінансових ресурсів має за мету становлення

територіальної громади як фундаментального суб'єкта, що забезпечує розвиток відповідної територіальної одиниці.

Територіальні громади є ключовими елементами системи місцевого самоврядування, що обумовлює нагальну потребу в комплексному аналізі правового забезпечення їх діяльності з метою оптимізації механізмів публічного управління в Україні. У результаті впровадження децентралізаційних реформ станом на кінець 2024 р. в Україні налічується 1469 бюджетів територіальних громад, з яких 1438 інтегровані у взаємовідносини з державним бюджетом [6].

Економічна спроможність є ключовим елементом загальної спроможності громади, що передбачає здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати фінансування місцевих ініціатив і формувати ресурсну базу для їх реалізації. У цьому контексті економічна спроможність охоплює як фінансову, так і ресурсну компоненти, при цьому фінансова спроможність структурується на бюджетну та інвестиційну підсистеми [1]. Таке наукове обґрунтування поглиблює розуміння складових економічної та фінансової спроможності територіальних громад та уточнює методологічні підходи до їх оцінювання.

Аналіз сучасного нормативно-правового регулювання фінансової спроможності територіальних громад, що мають вплив на напрямок соціально-економічної ефективності розвитку регіонів, включає низку законодавчих актів, які ухвалено у відповідь на загрози військового конфлікту на території країни. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України № 199 від 4 березня 2022 р. «Про особливості використання коштів державного бюджету в умовах воєнного стану» змінює умови та впроваджує обмеження витрат з бюджету, що безпосередньо впливають на фінансову автономію територіальних об'єднань [13]. Постанова КМУ № 245 від 10 березня 2022 р. передбачає можливість спрямування коштів державного та місцевих бюджетів на потреби національної безпеки, оборони і захисту населення, що демонструє гнучкість фінансової системи децентралізованого управління в умовах, які представлені військовим конфліктом [14]. Закон України № 2120-IX від 15 березня 2022 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо дії норм на період дії воєнного стану» представляє податкові пільги та спрощення, які впливають на наповнення місцевих бюджетів та дають змогу підтримати платників податків на рівні територіальних громад [15]. Крім того, Закон України № 1160-IV від 11 вересня 2003 р. «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» створює правове підґрунтя для формування прозорого та передбачуваного регуляторного середовища в громадах, що є необхідною умовою для сталого розвитку місцевої економіки [16]. Сукупність зазначених нормативних актів формує адаптивну нормативно-правову систему, в рамках якої територіальні об'єднання забезпечують функції управління, що дозволяють управляти для збереження фінансової стійкості та реалізовувати стратегії розвитку навіть в умовах, в яких наразі знаходиться країна.

У контексті реалізації децентралізаційної реформи, станом на 1 січня 2024 р., в Україні сформовано 1952 місцеві бюджети, серед яких 1469 припадає на бюджети об'єднаних територіальних громад, що становить 75,26% їх загальної кількості (табл. 1).

Відповідно до табл. 1, що країна на момент 2024 р. налічує 1952 місцеві бюджети, серед яких 75,26% (найбільша представлена частина) представлена бюджетами об'єднаних територіальних громад (1469 одиниць). Загалом 1582 бюджети мають встановлені взаємовідносини з державним бюджетом, що підтверджує активну участь місцевих рівнів у бюджетному процесі.

Велике значення у фінансової спроможності громади відіграють ключові індикатори (рис.1). Як видно з рис.1, зростання власних надходжень місцевих бюджетів вказаний період по громадам має відмінності. Беручи до уваги внутрішню міграцію, релокацію бізнесу та активність аграрного сектору, лідерами приросту є Закарпатська, Івано-Франківська та Тернопільська області. Позитивну динаміку, завдяки економічній діяльності в тилкових областях і відносно стабільній інфраструктурі, показують Львівська, Волинська та Чернівецька області.

Таблиця 1.

Типи місцевих бюджетів та їх участь у взаємовідносинах з державним бюджетом

Тип місцевого бюджету	2022		2023		2024	
	усього місцевих бюджетів, од.	% від загальної кількості	усього місцевих бюджетів, од.	% від загальної кількості	усього місцевих бюджетів, од.	% від загальної кількості
Обласні бюджети, бюджет АРК	25	1,29%	25	1,29%	25	1,28%
Бюджети міст республіканського / обласного значення	1	0,05%	1	0,05%	13	0,67%
Районні бюджети	136	7,04%	136	7,04%	136	6,97%
Бюджети об'єднаних територіальних громад (ОТГ)	1469	75,26%	1469	76,00%	1469	75,26%
Бюджети районів у містах обласного значення	35	1,79%	28	1,45%	35	1,79%
Бюджети міст районного значення	6	0,31%	6	0,31%	6	0,31%
Бюджети селищ міського типу	39	2,00%	39	2,02%	3	0,15%
Разом	1952	100%	1933	100%	1952	100%

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Найгірші результати спостерігаються у громадах на сході України через нищівні руйнування інфраструктури, втрати податкової бази в умовах бойових дій.

Аналіз надходжень місцевих податків та зборів на одну особу за типами громад демонструє різну динаміку в містах, селищах та селах із урахуванням інфляції (рис. 2).

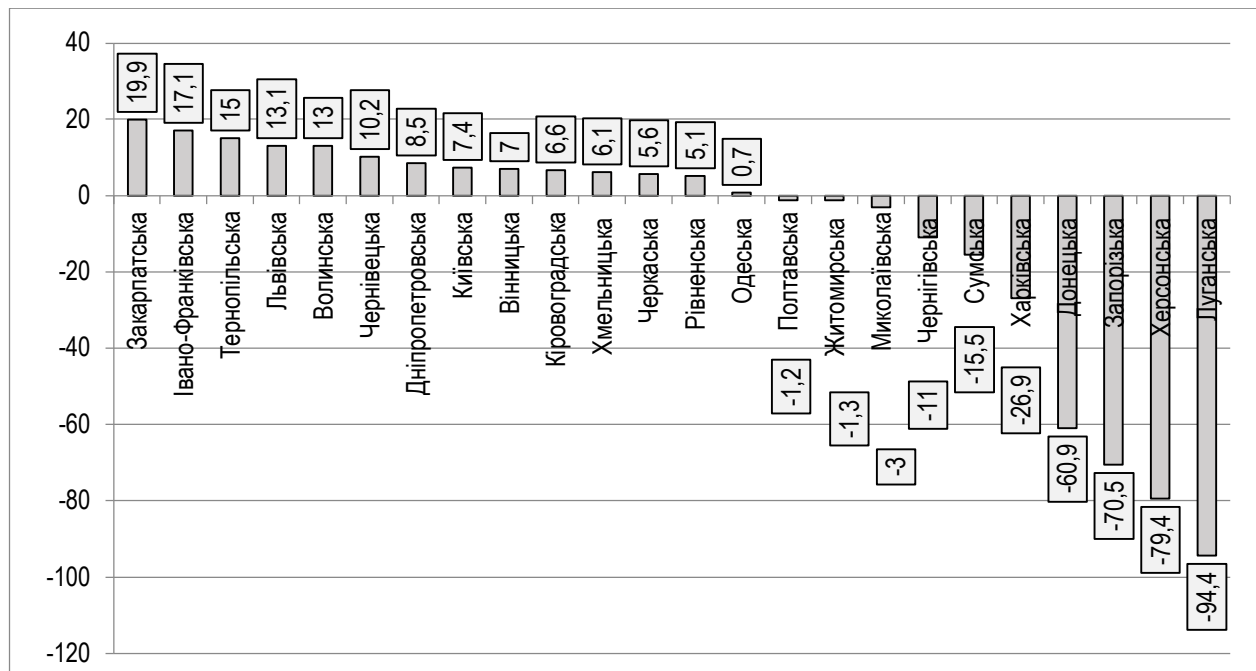

Рис. 1. Приріст власних доходів місцевих бюджетів за 9 міс. 2024 р. до 9 міс. 2021 р.

Джерело: сформовано автором на основі [17]

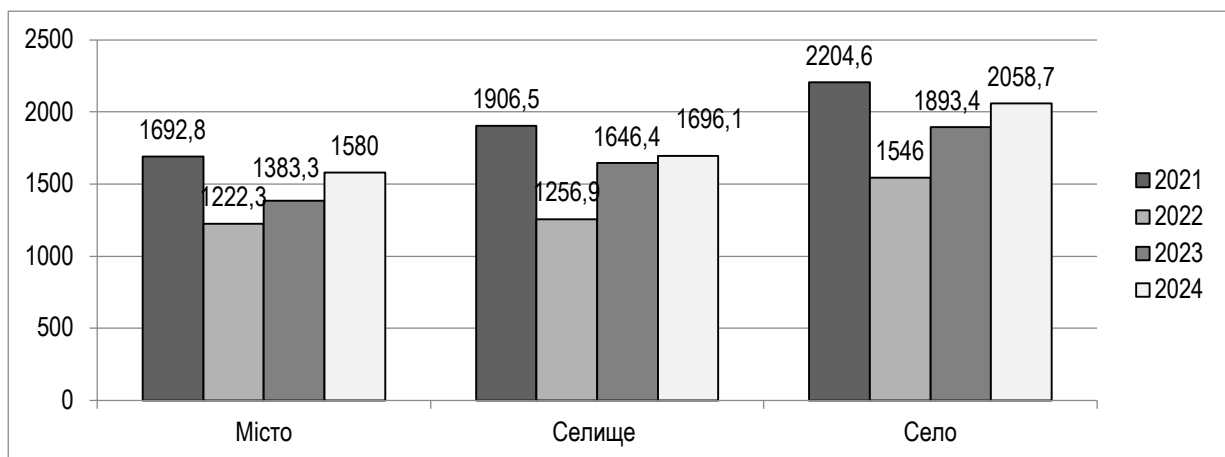

Рис. 2. Надходження місцевих податків та зборів на 1 особу по типах громад за 9 міс. 2021–2024 рр., грн./особу

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Селища показують позитивну тенденцію відновлення, в той час як міста мають найнижчий показник через розпорошення бази доходів. Це засвідчує потребу в гнучкій податковій політиці, яка зважає на специфіку економічної діяльності кожного різновиду громад. Села мають найбільший рівень надходжень.

Дослідження особливостей бюджетного забезпечення сільських об'єднаних територіальних громад у контексті регіонального розподілу дає підстави для формулювання висновків щодо характеру та закономірностей розподілу бюджетних ресурсів на території України (рис. 3).

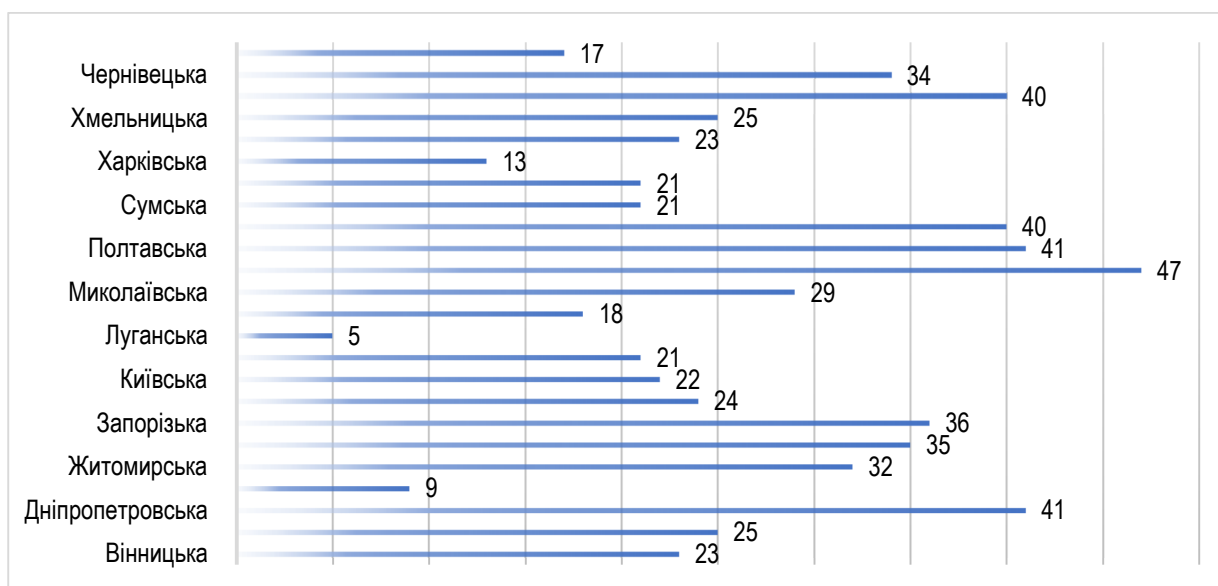

Рис. 3. Диференціація бюджетного забезпечення сільських ОТГ за регіонами України (початок 2024 р.)

Джерело: сформовано автором на основі [6]

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України процес формування бюджетів територіальних громад зазнає істотного впливу численних деструктивних чинників, зокрема економічної нестабільності, міграційних втрат, руйнування інфраструктури та зростання видаткового навантаження. Зазначені обставини зумовлюють нагальну потребу в глибокому аналізі процесів формування доходної частини місцевих бюджетів, ідентифікації ключових чинників, що негативно впливають на фінансову стійкість громад, а також розробленні ефективних механізмів нейтралізації або мінімізації цих впливів.

У представленому контексті розподіл бюджетів сільських об'єднаних територіальних громад у розрізі адміністративно-територіальних одиниць України дозволяє виявити просторові закономірності та фінансові диспропорції, що склалися в умовах поточної безпекової та економічної ситуації. Найвищі показники бюджетного забезпечення спостерігаються в Одеській (47 громад), Дніпропетровській (41) та Полтавській областях, що опосередковує високий рівень децентралізаційного потенціалу й економічної активності відповідних регіонів. Натомість найменші значення зафіксовано в Луганській, Донецькій та Харківській областях, що свідчить про значну втрату спроможностей унаслідок бойових дій та гуманітарної кризи.

У контексті військового конфлікту на території України низка регіонів країни набула статусу фронтових або прифронтових територій. Найбільш інтенсивні бойові дії відбуваються на території Донецької області, яка залишається головною зоною активного збройного протистояння. Луганська область частково окупована й також охоплена бойовими діями. Значна частина Харківської області, зокрема її північні та східні райони, зазнає регулярних ракетних та артилерійських обстрілів. На рис. 4 представлена спроможність бойових дій.

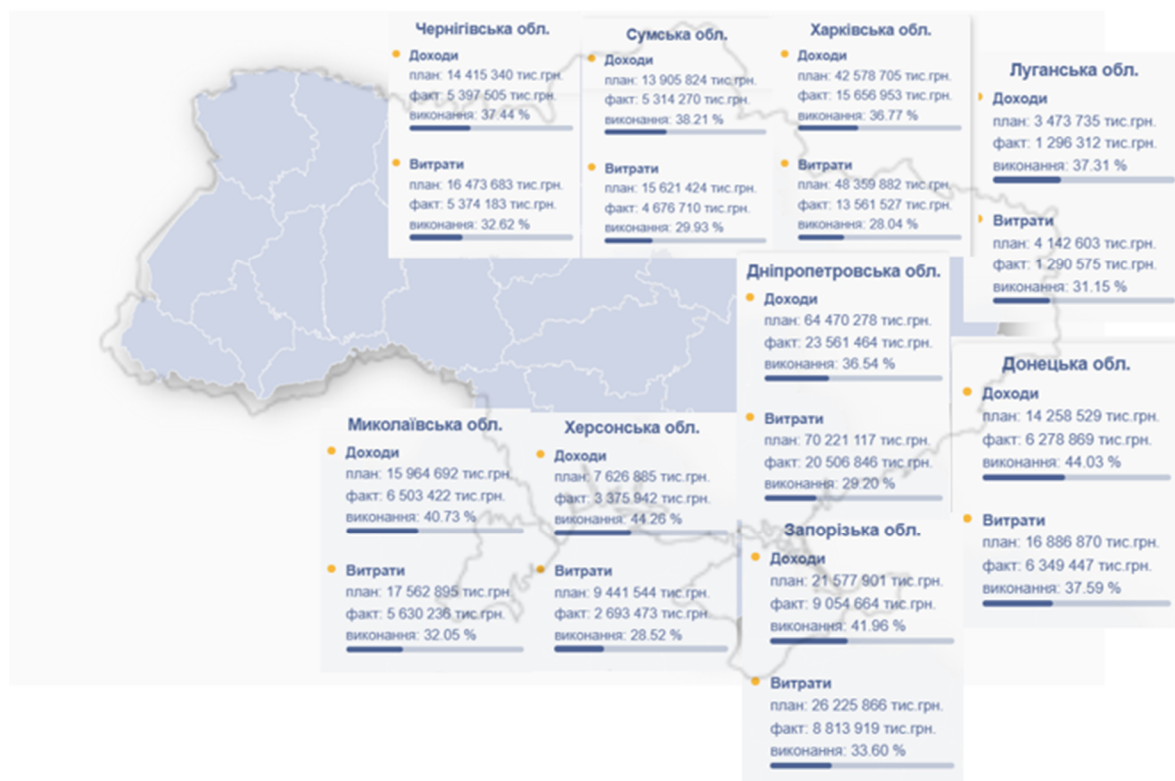

Рис. 4. Доходи та видатки обласних бюджетів фронтових і прифронтових регіонів України (план/факт) станом на початок 2024 р.

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Найбільші обсяги фактично отриманих доходів серед проаналізованих регіонів зафіксовано в Дніпропетровській та Харківській областях – понад 23,5 млрд грн і 15,6 млрд грн відповідно, що свідчить про збереження відносної економічної активності у зазначених регіонах, попри складні умови воєнного стану в Україні. Водночас найменші надходження спостерігаються в Луганській області, де обсяг фактичних доходів склав лише 1,3 млрд грн, що зумовлено тривалими бойовими діями, масштабною руйнацією інфраструктури та вимушеним переміщенням населення.

Децентралізація державного управління та територіальна реформа в Україні зумовили необхідність проведення комплексних наукових досліджень, спрямованих на вивчення джерел формування фінансового потенціалу територіальних громад. У сучасних наукових працях продуктивність територіальної громади розглядається як відповідність ресурсного забезпечення

обсягам повноважень, делегованих органам місцевого самоврядування, з урахуванням територіального охоплення.

Фінансова спроможність міської територіальної громади характеризується наявністю достатнього рівня фінансового забезпечення, необхідного для сталого розвитку міста та громади, а також подолання соціально-економічних диспропорцій із врахуванням специфіки міста і його адаптаційної здатності до ринкових умов господарювання [4]. Під час оцінювання фінансової продуктивності територіальних громад частіше звичайного ігноруються важливі фактори, зокрема джерела надходжень ключових бюджетоутворюючих податків, кількість платників податків, рівень їх заробітної плати, а також чисельність підприємств, що забезпечують сплату відповідних податків [9].

У випадку фінансової нестабільності або кризових явищ, територіальні громади отримують первинну державну підтримку у формі дотацій та субвенцій, що спрямовані на покриття критичних бюджетних потреб. Основною функцією органів місцевого самоврядування в таких адміністративних одиницях є розробка та імплементація стратегій диверсифікації фінансових надходжень, що забезпечують сталий соціально-економічний розвиток регіону та сприяють підвищенню його економічного потенціалу [8]. З огляду на зазначене, необхідно зауважити необхідність формування фінансової бази для збільшення потенціалу як фінансово спроможних, так і неспроможних територіальних громад з урахуванням реалізації поточних та стратегічних завдань розвитку.

У період 2014–2021 рр. процес становлення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та оцінювання їх фінансової спроможності здійснювався на основі Методики формування спроможних територіальних громад, офіційно затвердженої постановою Кабінету Міністрів України [18]. Представлена методика визначала критерії фінансової самодостатності громад, механізми їхньої ресурсної забезпеченості та параметри бюджетної стійкості, що сприяли формуванню ефективної територіальної організації управління. До головних критеріїв оцінювання потенціалу територій за представленою методикою належать: демографічна структура постійного населення, освітня забезпеченість, представлена чисельністю учнів у закладах загальної середньої освіти, просторові характеристики, визначені площею адміністративної території громади, а також фінансові показники, включаючи індекс податкоспроможності місцевого бюджету та частку надходжень від місцевих податків і зборів у структурі загальних бюджетних доходів громади.

Як зображено на рис.5, у міру зниження категорії рівня спроможності спадає частка територіальних громад міського типу, а частка сільських громад зростає.

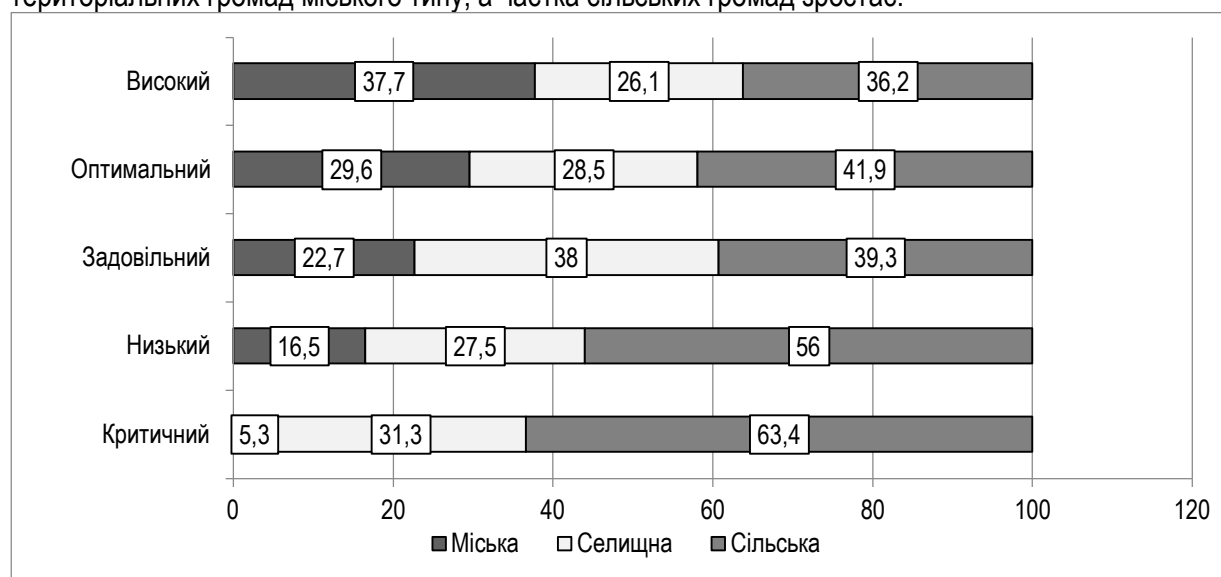

Рис. 5. Розподіл громад в залежності від рівня фінансової спроможності у 2022 р. за типом адміністративного центру, %

Джерело: побудовано автором на основі [19]

Фінансова спроможність громад представляє собою ключовий чинник результативної децентралізації. Однак на практиці її втілення нашоветується на низку системних проблем та викликів, що суттєво знижують ефективність управління на місцевому рівні (табл.2).

Таблиця 2.

Проблеми та виклики фінансової самостійності територіальних громад

Проблеми	Зміст	Наслідки для громади
Нерівномірність податкового потенціалу	Відсутність бізнесу, мале населення, низька економічна активність	Хронічна дотаційність, брак коштів на розвиток
Залежність від державних трансфертів	Велика частка бюджету формується з дотацій та субвенцій	Обмеження фінансової автономії, ризик затримок або недофінансування
Обмежений доступ до альтернативних джерел фінансування	Недостатня участь у грантах, відсутність муніципальних позик, слабке проектне керівництво	Зниження інвестиційного потенціалу, брак новацій
Низька кадрова спроможність	Дефіцит спеціалістів з бюджетування, менеджменту, інвестицій, аналізу	Неефективне планування та реалізація фінансової політики
Збитковість чи недоцільність комунальних підприємств	Неналежне управління активами, низька ефективність, застарілі основні засоби.	Додаткове навантаження на бюджет, відсутність прибутку
Інфраструктурна зношеність	Високий відсоток давніх об'єктів, потреба в ремонтах та модернізації	Витрати на утримання зростають, обмеженість інвестицій у розвиток
Низька прозорість та підзвітність	Відсутність прозорого бюджетного моніторингу, слабкий суспільний контроль	Недовіра громадськості, корупційні загрози, недоцільне використання грошей
Зовнішні чинники (війна, міграція, інфляція)	Руйнування інфраструктури, втрати людей, економічна нестабільність	Зниження прибутків, зміщення бюджетних пріоритетів до виживання, а не розбудови

Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [20–21]

Фінансова спроможність громад в Україні зустрічає низку структурних та зовнішніх викликів. Для їхнього подолання потрібна комплексна державна політика, розвиток локального лідерства й інституційної спроможності громад, а також збільшення прозорості та довіри громади до місцевої влади.

Запровадження бюджетної децентралізації в Україні як одного з ключових компонентів загальної політики децентралізації державної влади розпочалося у 2014 р. Відправною точкою зазначеного процесу стало внесення суттєвих змін до кодексів України, зокрема, Бюджетного та Податкового, що визначило нові підходи до формування та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні. Основні напрями зміцнення фінансової спроможності громад і посилення децентралізації представлено у табл.3.

Таблиця 3.

Напрями зміцнення фінансової спроможності громад і посилення децентралізації

Напрями	Заходи	Очікуваний результат
Зміцнення дохідної бази	Збільшення місцевих податків і зборів. Підвищення рівня податкової дисципліни. Перереєстрація бізнесу у громаді	Збільшення власних надходжень бюджету, скорочення дотаційної залежності
Оптимізація бюджетних витрат	Перехід на програмно-орієнтований метод Аудит видатків. Електронний контроль закупівель та послуг	Підвищення ефективності використання грошей, зменшення збитків та недоцільних витрат
Розвиток кадрового потенціалу	Навчання місцевих фінансистів, економістів, менеджерів проєктів. Створення міжмуніципальних груп	Удосконалення управління бюджетом, можливість залучати ресурси
Активізація інвестиційної політики	Розробка місцевих інвестиційних стратегій. Співпраця з бізнесом. Участь у грантових проєктах	Залучення грошей на розбудову, модернізація інфраструктури
Управління комунальною власністю	Інвентаризація власності. Приватизація непрофільних статків. Реформа комунальних підприємств	Отримання додаткових прибутків, скорочення тягаря на бюджет
Посилення прозорості й підзвітності	Відкритий кошторис громади. Онлайн-звітність про видатки. Суспільний контроль	Довіра мешканців, зменшення корупційних загроз
Міжмуніципальна співпраця	Об'єднання старань у проєктах, закупівлях, спільних установах	Економія ресурсів, розмах проєктів, краще обслуговування
Стратегічне планування розвитку	Розробка стратегій громади до 2030 р. Першочергове фінансування перспективних напрямів	Зосередження на тривалому поступі, а не тільки на теперішньому збереженні
Державна підтримка реформ	Гарантоване фінансування делегованих компетенцій. Ясний розподіл ресурсів та відповідальності	Піднесення справедливості системи, укріплення ролі громад

Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [22-23]

З огляду на викладене, а також беручи до уваги зміст понять «бюджет», «ефективність» і «фінансова децентралізація», поняття бюджетної ефективності територій доцільно розглядати як комплексний результат управлінських рішень органів місцевого самоврядування. Представлений результат проявляється у зростанні фінансового потенціалу громад, збільшенні обсягів власних доходів місцевих бюджетів, а також у більш раціональному та обґрунтованому використанні бюджетних коштів із урахуванням специфіки соціально-економічного, географічного та суспільно-психологічного розвитку території, що представлена відповідною територіальною одиницею.

Висновки. Моніторинг розвитку основних показників фінансової децентралізації свідчить про її ключову роль у забезпеченні фінансової стійкості та самодостатності територіальних громад. Саме фінансова децентралізація формує підґрунтя для ефективного функціонування місцевих бюджетів, створюючи умови для розширення їх фінансової автономії, зміцнення відповідальності усіх учасників бюджетного процесу, активізації соціально-економічного зростання на локальному рівні та зростання інвестиційної привабливості регіонів. Відповідно до представленого аналізу глибока диференціація бюджетної спроможності залежить від інтенсивності бойових дій та рівня окупації території країни.

Водночас необхідно враховувати і супровідні ризики зазначеного процесу. Зокрема, одним із викликів є ймовірне зниження ефективного контролю за здійсненням бюджетного менеджменту на місцях, що у певних випадках може сприяти нераціональному використанню фінансових ресурсів та зростанню корупційних проявів у сфері місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Казюк Я. Аналіз методик оцінювання спроможності територіальних громад, висновки, пропозиції. Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/analiz-metodyk-otsinyuvannya-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-vysnovky-propozytsiyi> (дата звернення: 30.05.2025).
2. Лепіш Н.Я., Павлович-Сенета Я.П. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 209–214. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.38>
3. Сташук О., Жук М. Вплив реформи децентралізації та бюджетної ефективності територій. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-46>.
4. Мірошніченко О.В. Методичні підходи до оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Академічні візії*. 2022. №14. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7759345>
5. Копилук О.І., Музичка О.М., Пелех П.Р., Тацій Є.І. Фінансова спроможність територіальних громад Львівської області в умовах децентралізації. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2024. № 75. С. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-02>.
6. OPENBUDGET. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 30.05.2025).
7. Машлій Г., Мосій О., Галушак О., Галушак М. Теоретичні та практичні аспекти фінансового забезпечення регіонального розвитку. *Економічний простір*. 2024. № 190. С. 335–339. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-60>
8. Придко Р.О. Основи фінансового забезпечення розвитку регіонів та громад: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського Університету*. 2024. № 1(63). С. 136–142. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).136-142](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).136-142)
9. Славкова А., Колісник Д. Інвестиційна привабливість України: реалії в умовах війни та перспективи повоєнної відбудови. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-138>
10. Ozuem, W., Howell, K. and Lancaster, G. Exploring the relationship between integrated marketing communications and decentralised organisational structure: a heuristics perspective. *Qualitative Market Research*. 2022. Vol. 25 (2). P. 272–292. URL: <https://doi.org/10.1108/QMR-07-2021-0098> (дата звернення: 30.05.2025).
11. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z970280> (дата звернення: 30.05.2025).
12. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/t150157?ed=2015_09_04 (дата звернення: 30.05.2025).
13. Постанова КМУ «Про особливості використання коштів державного бюджету в умовах воєнного стану» № 199-2022-п. від 04.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2025).
14. Постанова КМУ «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету» № 245 від 10.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-2022-%D0%BF/sp:max100#Text> (дата звернення: 30.05.2025).

15. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX від 15.03.2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222120>. (дата звернення: 30.05.2025).
16. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» № 1160-IV від 11.09.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 30.05.2025).
17. Місцеві бюджети-2024. Хто лідирує за фінансуванням. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/18972>. (дата звернення: 30.05.2025).
18. Постанова КМУ «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» № 214-2015-п. від 13.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.05.2025).
19. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2024 року. URL: https://decentralization.ua/news/19455?fbclid=IwY2xjawJh9wHleHRuA2FibQlXMQABHjmkOTgquktD7Dcb0kV6YlqwXTwflCEEFW0c9FHUdWjR5f7QNj-0dXQ5SSP1_aem_BkxZWcGlqQ9BmfBg0Wc8g (дата звернення: 30.05.2025).
20. Цимбалюк І., Павліха Н., Корнелюк О. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107>
21. Плахотнюк В. Теоретичні основи забезпечення фінансової самостійності регіонів. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-157>
22. Піхоцька О.М., Блават А.А. Механізм досягнення самодостатності територіальної громади. *Академічні візії*. 2023. Вип. 24. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10034978>
23. Марценюк О.В., Гуменна О.І., Деньдобра Т.В. Перспективи зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50>.

REFERENCES

1. Kaziuk, Ya. (2025). Analiz metodyk otsiniuvannya spromozhnosti terytorialnykh hromad, vysnovky, propozyitsii [Analysis of methods for assessing the capacity of territorial communities, conclusions, proposals]. *Tsentr polityko-pravovykh reform – Center for Political and Legal Reforms*. Retrieved from <https://pravo.org.ua/blogs/analiz-metodyk-otsiniuvannya-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-vysnovky-propozytsiyi> [in Ukrainian].
2. Lepish, N.Ya., & Pavlovych-Seneta, Ya.P. (2022). Terytorialni hromady v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: administratyvno-pravove zabezpechennia ta osoblyvosti funktsionuvannia [Territorial communities under martial law in Ukraine: administrative-legal support and peculiarities of functioning]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4, 209–214. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.38> [in Ukrainian].
3. Stashchuk, O., & Zhuk, M. (2021). Vplyv reformy detsentralizatsii ta biudzhethoi efektyvnosti terytorii [Impact of decentralization reform and budget efficiency of territories]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 25. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-46> [in Ukrainian].
4. Miroshnychenko, O.V. (2022). Metodychni pidkhody do otsiniuvannya efektyvnosti sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Methodological approaches to assessing the effectiveness of socio-economic development of rural territories under decentralization]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 14. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7759345> [in Ukrainian].
5. Kopyliuk, O.I., Muzychka, O.M., Pelekh, P.R., & Tatsii, Ye.I. (2024). Finansova spromozhnist terytorialnykh hromad Lvivskoi oblasti v umovakh detsentralizatsii [Financial capacity of territorial communities of Lviv region under decentralization]. *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky – Bulletin of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences*, 75, 14–19. <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-02> [in Ukrainian].
6. OPENBUDGET. (n.d.). Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [State web-portal of the budget for citizens]. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Mashlii, H., Mosii, O., Halushchak, O., & Halushchak, M. (2024). Teoretychni ta praktychni aspekty finansovoho zabezpechennia rehionalnoho rozvytku [Theoretical and practical aspects of financial support of regional development]. *Ekonomichniy prostir – Economic Space*, 190, 335–339. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-60> [in Ukrainian].
8. Prydko, R.O. (2024). Osnovy finansovoho zabezpechennia rozvytku rehioniv ta hromad: teoretychnyi aspekt [Fundamentals of financial support for the development of regions and communities: theoretical aspect]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 1(63), 136–142. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).136-142](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).136-142) [in Ukrainian].
9. Slavkova, A., & Kolisnyk, D. (2023). Investytsiina pryvablyvist Ukrainy: realii v umovakh viiny ta perspektyvy povoiennoi vidbudovy [Investment attractiveness of Ukraine: realities under war and prospects of post-war recovery]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-138> [in Ukrainian].
10. Ozuem, W., Howell, K., & Lancaster, G. (2022). Exploring the relationship between integrated marketing communications and decentralised organisational structure: A heuristics perspective. *Qualitative Market Research*, 25(2), 272–292. <https://doi.org/10.1108/QMR-07-2021-0098>.
11. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» № 280/97-VR vid 21 travnia 1997 roku [Law of Ukraine “On local self-government in Ukraine” from May 21, 1997, № 280/97-VR], (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from

- <https://ips.ligazakon.net/document/Z970280> [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy «Pro dobrovillne obiednannia terytorialnykh hromad»: vid 5 liutoho 2015 roku, № 157-VIII [Law of Ukraine «On voluntary association of territorial communities» from February 5, 2015, № 157-VIII]. (n.d.). *ips.ligazakon.net*. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/t150157?ed=2015_09_04 [in Ukrainian].
 13. Postanova KMU «Pro osoblyvosti vykorystannia koshtiv derzhavnoho biudzhetu v umovakh voiennoho stanu»: vid 4 bereznia 2022 roku, № 199-2022-p [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On peculiarities of using state budget funds under martial law» from March 4, 2022, № 199-2022-p]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
 14. Postanova KMU «Pro spriamuvannia koshtiv do rezervnoho fondu derzhavnoho biudzhetu»: vid 10 bereznia 2022 roku, № 245 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On allocation of funds to the reserve fund of the state budget» from March 10, 2022, № 245]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
 15. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu»: vid 15 bereznia 2022 roku, № 2120-IX [Law of Ukraine «On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding validity of norms during martial law» from March 15, 2022, № 2120-IX]. (n.d.). *ips.ligazakon.net*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/t222120> [in Ukrainian].
 16. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoi polityky u sferi hospodarskoi diialnosti» № 1160-IV vid 11.09.2003 [Law of Ukraine «On the principles of state regulatory policy in the sphere of economic activity» from September 11, 2003 № 1160-IV]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> [in Ukrainian].
 17. Decentralization. (2024). Mistsevi biudzhety-2024. Khto lidyruie za finansuvanniam [Local budgets-2024. Who leads in funding]. *decentralization.gov.ua*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/18972> [in Ukrainian].
 18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015). Postanova KMU «Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad» №214-2015-p. vid 13.03.2015 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Methodology for the formation of capable territorial communities” from March 13, 2015 №214-2015-p]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
 19. Decentralization. (2025). Otsinka finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad za pidsumkamy 2024 roku [Assessment of the financial capacity of territorial communities based on the results of 2024]. *decentralization.gov.ua*. Retrieved from <https://decentralization.ua/news/19455> [in Ukrainian].
 20. Tymbaliuk, I., Pavliukha, N., & Korneliuk, O. (2023). Mistsevi biudzhety yak osnova finansovoi samostiinosti ta konkurentospromozhnosti terytorii [Local budgets as the basis of financial independence and competitiveness of territories]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107> [in Ukrainian].
 21. Plakhotniuk, V. (2023). Teoretychni osnovy zabezpechennia finansovoi samostiinosti rehioniv [Theoretical foundations of ensuring the financial independence of regions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-157> [in Ukrainian].
 22. Pikhotska, O.M., & Blavt, A.A. (2023). Mekhanizm dosiahnennia samodostatnosti terytorialnoi hromady [Mechanism for achieving self-sufficiency of the territorial community]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10034978> [in Ukrainian].
 23. Martsenyuk, O.V., Humenna, O.I., & Den'dobra, T.V. (2023). Perspektyvy zmitsnennia finansovoi samodostatnosti terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii [Prospects for strengthening the financial self-sufficiency of territorial communities in conditions of decentralization]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50> [in Ukrainian].

Подано до редакції 7.07.25 р.
Прийнято до друку 11.08.25 р.